

В.Я. Семенюк, асп.

ЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗУМІННЯ ВНУТРІШНЬОГО МОВЛЕННЯ В СИСТЕМІ ДІАЛОГУ В.С.БІБЛЕРА

*Стаття присвячена аналізу розуміння концепції
внутрішнього мовлення Л.С. Виготського В.С. Біблером*

*The article is dedicated to the analysis of understanding
Vygotskiy's conception of internal speech by V. Bibler.*

Концепція внутрішнього мовлення (далі ВМ), запропонована Л.Виготським, стала набутком сучасної гуманітаристики і входить у царину міждисциплінарних досліджень, що, в свою чергу, дає можливість поглибити розуміння цього явища для галузевих наук.

Російський філософ В. Біблер спробував розглянути поняття ВМ через призму діалогіки.

Метою роботи є виокремлення лінгвістичних аспектів розуміння ВМ в системі логіки діалогу В. Біблера. Для досягнення мети дослідження потрібно вирішити такі завдання:

- окреслити розуміння ВМ Л. Виготським;
- розглянути аналіз концепції вченого, запропонований В.Біблером;
- з'ясувати, якою мірою діалогічний підхід до проблеми ВМ може розширити лінгвістичне розуміння цього явища.

Новизна роботи полягає в тому, що осмислення В. Біблером проблеми ВМ не бралось до уваги. На нашу думку, це дає можливість розширити межі лінгвістичного аналізу цього явища. Діалогічний метод дозволяє узгодити ті суперечності, які виникли в концепції Л. Виготського.

Об'єктом вивчення є підхід до проблеми ВМ, запропонований В. Біблером.

Об'єкт дослідження є тією умовною реальністю, яка розкривається нам через наші знання про цей об'єкт. Об'єкт лише знаково приступний для дослідника і мислиться через певний спектр спостереження, в якому об'єктивуються знання про нього.

Верифікувати отримані результати дослідження можна, лише спираючись на структурну модель ідеального об'єкта, що зумовлює такий аналіз. Натомість, якщо результати, співвіднесені мислимою моделлю об'єкта внутрішнього мовлення переважно будуть хибними

к в своїй верифікації, так і в нашому підході до аналізу тих явищ, то в основі оцінювання критерій істинності поширюватиметься не на всю сферу існуючого об'єкта, а лише на знак, на проекцію цього об'єкта в вичленуваному дослідником предметі дослідження.

Саме ідентифікація моделі об'єкта з самим спостереженням об'єктом тривалий час стояла на заваді наукового опису мови. Лише у ХХ столітті мова як певна універсалія визначила засади комплексного міждисциплінарного вивчення на основі антропоцентричного принципу.

Глибинний рівень породження мовлення як об'єкта можна виділити лише умовно, оскільки сьогодні рівень наукових знань не може становити компетенції відповідного лінгвістичного дослідження. Умовність такого виділення зумовлює схематизацію, а відповідно і певний рівень абстрактності визначення самої природи ВМ. Проблема ВМ як об'єкта дослідження є наріжною для Л. Виготського і для аналізу, запропонованого В. Біблером.

Класичною працею, де досліджувалося ВМ, вважається "Мова й мислення" Л. Виготського, який був першим серед дослідників, які обстоювали цілковиту самостійність ВМ. У сучасній науці жодне дослідження ВМ не оминає характерних ознак явища, виділених Л. Виготським. Схематично природу ВМ, як його бачив дослідник, можна розбити на семантичний, синтактичний й прагматичний рівні:

1. На семантичному рівні Л. Виготський виділяє три основні особливості ВМ:

а) переважання смислу слова над його значенням (розрізнення смислу і значення здійснив Полан, і саме його поняттями користується Л. Виготський);

б) аглютинація як засіб утворення єдиних складних слів для вираження складних понять;

в) вплив смислу, ідіоматичність висловлювання.

2. Синтактичний рівень:

а) особливість синтаксису: уривчастість, фрагментарність тощо;

б) абсолютна предикативність.

3. Прагматичний рівень:

а) ВМ ні на що не спрямоване, воно не є одиницею повідомлення, бо не спрямоване на розуміння¹.

Якщо в цілому визначати характер ВМ, то його можна подати через модель “Суб’єкт–Суб’єкт”, де редукується момент інформаційного коду.

Генетичне дослідження природи ВМ зумовлювалося вивченням егоцентричного мовлення дітей, яке, на думку Л. Виготського, не редукувалося, як вважав Піаже, а переходило у ВМ. Характеристики обидвох різновидів мовлення здебільшого збігалися, тому егоцентричне мовлення давало усі підстави Л. Виготському збудувати модель ВМ, спираючись на його вивчення. Другим моментом у визначенні особливостей ВМ могло послужити зіставлення його з зовнішніми проявами говоріння, а саме усним мовленням і писемним.

В. Біблер бере за основу два визначення ВМ, сформульованих Л. Виготським, а саме: “це мовлення, в якому формується думка, це мовлення, що звернуто до себе”². На думку В.Біблера, ідеї, які мали б окреслити виключно психологічне значення, стали логічними. Пояснення природи ВМ лише інтеріоризацією зовнішньої соціальності не вичерпує культуроформуючий статут ВМ. Незважаючи на це, ідеї Л. Виготського потенційно надаються до розгорнення такого статусу. Для доведення своїх припущень В. Біблер пробує провести аналіз ідей Л. Виготського в контексті філософської діалогіки. Філософ звертається до розуміння Л. Виготським ВМ з позицій логіки діалогу, який став наріжним для його культурологічної концепції. Даючи логічний аналіз поняттю ВМ, він вбачає в підході психолога невідповідність метода й предмета. Оскільки Л. Виготський розуміє ВМ як одиницю діалектики “мислення-мова”, то як :

1) граничний, неподільний об’єкт психологічного аналізу – логічний суб’єкт;

2) як вихідна одиниця синтезу, як суб’єкт логіки мислення³.

Та, незважаючи на розмитість визначення предмета дослідження, Л. Виготський користується одновимірною дедукцією, не вдаючись до діалогічного дослідження.

Як ВМ виникає? Чи то є розмова з самим собою? Тоді ВМ є іншим, таким, що подає інформацію невідому для нас. Чи ВМ є розмовою з уявним іншим? Тоді ВМ вимагає включення суб’єктно-предикативної форми. Але маємо ситуацію, коли дві протилежні позиції становлять єдність і зумовлюють одна одну. Саме така

модель поєднання непоєднуваного характеризує ВМ як діалогічну одиницю, що спирається на:

1. Неідентичність предмета самому собі, а звідси розщеплення суб'єкта на Я і не-Я.

2. Ситуацію розуміючого / нерозуміючого.

Остання позиція характерна тим, що ВМ має предикативну основу, в якій суб'єкт поданий лише як певне припущення, мінус-прийом. Той, хто є носієм ВМ, зберігає суб'єктну компетентність. Оскільки йдеться про діалог, то мовець одночасно є тим, хто володіє знанням про суб'єкт, і тим, хто таким знанням не володіє. Разом з тим, якщо суб'єкт не має вербального визначення, то смисл його не зберігає чіткого означення й для самого мовця. Також і предикативність у ВМ втрачає своє первинне значення, оскільки предикат у ВМ виражає не значення, а смисл – “злипання смислів”. Предикат ВМ існує як потенція того, що можна розгорнути у зовнішнє мовлення (далі ЗМ), і того, що зберігає в собі “колишне буття” у ЗМ.

В. Біблер, розглядаючи механізми розвитку ВМ за Л. Виготським, доходить висновку, що ВМ розвивається не одновекторно – ззовні в середину, а одночасно – “зсередини – зовні і ззовні в середину”. Оскільки діяльність “на іншого” (зовнішнє спілкування) і діяльність “на себе” (самодія, внутрішнє спілкування) – дві вихідні, а не ті, що надбудовуються, не послідовні моменти (визначення). ЗМ і ВМ співіснують у одночасовості взаємопереходу, що зумовлюється також природою суб'єкта їхнього вираження. Це призводить до розуміння діалогу ВМ як діалогу між ВМ і ЗМ, до того ж діалогу двох протилежних суб'єктів – соціального й індивідуального.

ВМ, на думку В. Біблера, постає в граничному напруженні між переходом ЗМ у ВМ й переходом ВМ у ЗМ. Це процес смислотворення чи, по іншому, долучення нових смислів.

Процес перекодування зумовлений інтенційністю думки, тобто стратегічним спрямуванням її на верифікацію. Прагматика ВМ потребує вирізнення імпліцитного адресата, позиція якого, в свою чергу, означає коло компетентності ВМ. Під компетентністю в такому разі розуміємо ступінь наповненості ВМ смислом, достатнім для його декодування іншим, у ролі якого виступає сам мовець. Коли ж йдеться про художній текст, то в такій ролі виступає читач, який у ролі реципієнта втрапляє в смислове поле такої вербалізації.

В. Біблер розгорнув вчення Л. Виготського про ВМ в бік логіки діалогу, поставивши акцент на культуроформуючій функції ВМ. Ідентифікація ВМ із мисленнєвим суб'єктом, із природою породження смислу дає підстави до глибшого осмислення поняття ВМ в лінгвістичній системі координат і дозволяє поставити ряд важливих, як на наш погляд, питань. Власне означення ВМ як одного із визначень суб'єкта психічної діяльності дає можливість розуміння ВМ як складника формування мовної картини світу індивіда й, відповідно, розуміння того, що мовна свідомість в індивіді повстає у формі ВМ. У такому разі ВМ набуває глибиннішого осмислення і швидше постає не як інтериоризація ЗМ у ВМ, а як складник самоідентифікації людини. Існують можливості відчуження, виокремлення з пластів свідомості “Не Я”, тому в погляді, розвиненому В. Біблером, для нас, лінгвістів, важливою є саме смислопороджуюча функція ВМ, яка видозмінює напругу мовних значень.

Власне стилістичні дослідження синтактики ВМ лише побіжно стосувалися природи семантичних породжень ВМ. Логіка діалогу, що вводить ВМ в контекст онтології функціонування культури, має спонукати й лінгвістів до пошуку адекватних методів дослідження природи ВМ. На думку В. Біблера, предметом психології має стати не діяльність ВМ, що спричиняє вихід психології у суміжні сфери, а потенція такої діяльності. Для лінгвіста, навпаки, буде важливим саме діяльнісний бік ВМ в моменти взаємопереходу ЗМ у ВМ і з ВМ у ЗМ.

¹Выготский Л.С. Мышление и речь. Изд. 5, испр. – М., 1999;
²Библер В.С. От наукоучения – к логике культуры: Два филос. введения в двадцать первый век. – М., 1990; ³Библер В.С. Понимание Л.С. Выготским внутренней речи и логика диалога (Еще раз о предмете психологии) // Библер В.С. На гранях логики культуры. – М., 1997. – С. 314-326.